

דבר העורכת

גיליון י"ב הוא גיליון נושאי ראשון של ג'מאעה, והוא מוקדש למאמרים העוסקים בארץ ישראל-פלסטין בתקופת המנדט הבריטי מזוויות שונות. המרחב והזמן הללו היו מסגרת למחקרים ולפרסומים רבים במשך השנים, ומטבע הדברים יש בהם עניין מיוחד בארץ. איזו תרומה ייחודית יכול ג'מאעה להוסיף לשדה זה, שנחרש לרוב? המשותף למאמרים שקובצו בגיליון זה הוא הצמצום: הם עוסקים בסוגיות מתוחמות וספציפיות, בטווחי זמן קצרים או במרחב גאוגרפי צר. העיון המדוקדק והמעמיק בתחום מוגדר מאוד מאפשר לכותבים להציג אמירות מקוריות וחדשניות על הסיפור ההיסטורי רחב היריעה, שנדמה כי הוא מוכר ואפילו נדוש. הכותבים בוחנים מחדש, כל אחד בדרכו, מושגים כגון 'המנדט הבריטי', 'הגירה', 'סכסוך', 'משבר כלכלי' – שדומה כי השימוש בהם הפך לאוטומטי – ונותנים להם משמעות קונקרטיה.

מאמרו של איתן בר-ריוסף, 'מסע הצלב האחרון? המערכה על ארץ ישראל בראי התעמולה הבריטית', סוקר מבחוח, מנקודת המבט של דעת הקהל בבריטניה ומעצביה, את השבועות הספורים שבמהלכם כבשו הבריטים את ארץ ישראל וביססו בה את שלטונם. בר-ריוסף בוחן את ייצוגיה של מערכה זו, ובעיקר את מצעד הכניסה של אלנבי לירושלים, כמסע צלב. מאמרו מפרק את דימוי הצלבן ובוחר מה הוא מסמל בעיני קבוצות חברתיות ופלגים כנסייתיים שונים בבריטניה. בדרך זו הוא מקיים דיון בסוגיית ההגמוניה הבריטית לא רק בקרב האוכלוסייה הנכבשת אלא גם באוכלוסיית המטרופולין הקולוניאלי עצמו.

עמוס נדן, במאמרו 'לבעל התרנגולת מלווים ביצה': אשראי לפלאחים בתקופת המנדט הבריטי, בוחן את הסיוע הכלכלי שביקשה ממשלת המנדט להעניק לפלאחים הפלסטינים, ומשווה את מערכת ההלוואות הרשמית הזאת להלוואות שנתנו מלווים בריבית. מסקנותיו המפתיעות מפריכות את התרשמותם של פקידי הממשל הבריטי שהפרורמה במערכת האשראי הצליחה לדחוק את המונופולין של המלווים בריבית. נדן מרחיב בתיאור קשרי הפלאחים עם המלווים בריבית, ומראה כי האחרונים היו מעורבים בחיי הפלאחים באופן המזכיר קשרי פטרון-קליינט יותר מאשר התקשרות כספית בלבד או התקשרות א-סימטרית בין בעל כוח עשיר לפלאח נטול חופש בחירה ויוזמה.

מאמרו של תמיר גורן, 'עבודה משותפת בין יהודים לערבים בהתפתחות הארץ – האם תיתכן?' שיתוף פעולה במועצת עיריית חיפה בתקופת המנדט,

מציע זווית ראייה אחרת לתפיסת הסכסוך הלאומי כגורם המרכזי שהשפיע על יחסי יהודים-ערבים בארץ ישראל. גורן בוחן את מועצת העירייה בחיפה כמסגרת שעיצבה יחסים מסוג אחר, ומוכיח כי צרכים מעשיים של חיי היום-יום הכתיבו את פעולותיה של מועצת העירייה יותר מכל גורם אחר. גורן מתעמק בעיר אחת בלבד לאורך תקופה של כעשרים שנה, אך הוא רומז כי יחסים מורכבים ושיתוף פעולה לפרקים התקיימו גם בערים מעורבות אחרות, למשל בטבריה. לפיכך מצביע מאמרו על כיוון מחקר פורה, שיאתגר את הנרטיב המונוליתי של 'הסכסוך'. גורן ובעיקר נדן מציעים מבט מרענן על ההיסטוריה של ערביי פלסטין. הם מציגים תת-מערכות שסיפורן שונה מן הסיפור המקובל של המערכת הכללית. הם מפרקים את תמונת ההמון הסביל, הנשלט על-ידי האליטה ונוקט עמדה רק באמצעות הצטרפות לאחד המחנות הפוליטיים-חמולתיים של אותה אליטה. במקום דימוי זה הם מביאים תיאור מורכב של בני אדם בעלי אינטרסים מורכבים, הפועלים למען האינטרסים שלהם בדרכים מגוונות מול קבוצות אחרות, מורכבות גם הן, שאינן רק 'היהודים הציונים', החוסנים, הנשאשיבים או 'הבריטים'. בדרך זו רומזים מחקריהם לאפשרויות של עיבוי התמונה ההיסטורית והעשרתה באמצעות התמקדות בגיבורים ההיסטוריים בני מעמדות הביניים והמעמדות הנמוכים והצגתם כסובייקטים בעלי רצון ויכולת לבחור ולחולל שינוי.

המאמר המתורגם בגיליון זה עוסק בקולוניאליזם באזור דרום אסיה, ולפיכך מספק פרספקטיבה נוספת על הניסיון הקולוניאלי באזורנו. מאמרה של רוזלינד או'הנלון, 'שיקום הסובייקט, לימודי כפיפים והיסטוריות של התנגדות בדרום אסיה הקולוניאלית', הוא מאמר ביקורת על ההיסטוריוגרפיה של הכפיפים בדרום אסיה. פרויקט 'לימודי הכפיפים' (Subaltern Studies) כולל ארבעה כרכים של מאמרים פרי עטם של חוקרים בתחום לימודי דרום אסיה (רובם ככולם ילידי תת-היבשת ההודית), אשר היו פריצת דרך מתודולוגית-תאורטית כאשר ראו אור לראשונה, בשנות השמונים של המאה העשרים. החוקרים מקבוצת לימודי הכפיפים ביקשו להשמיע את קולן של קבוצות שוליות בחברה – פועלים, איכרים, עבדים – גברים ונשים בני המעמדות הנמוכים, אשר עד לאחרונה נותרו חסרי 'קול' משל עצמם בהיסטוריה הכתובה. הפרויקט המחקרי רחב היריעה היה בעל השפעה כה רבה, עד שהוא יצר תחום עיון שלם הקרוי על שמו. הכתיבה על קבוצות שוליות בחברה לא היתה חסרת תקדים: היסטוריונים אירופים כבר עסקו בחקר קבוצות שוליים אירופיות, כגון איכרים או פועלים. אולם חוקרי 'פרויקט הכפיפים' התמקדו בקבוצות ששוליותן כפולה: הן ביחס לקבוצות חברתיות מקומיות אחרות, הן ביחס

לשלטון הקולוניאלי. לפיכך הם נאלצו להתמודד עם שאלות תאורטיות שבמרכזן סוגיית ההטיה של המקורות שעמדו לרשות החוקרים. הם אימצו תאוריות פוסט־סטרוקטורליות ופוסט־מודרניות של דומיננטיות דרך תרבות, והתמקדו לפיכך בניסיון לחשוף את ההטיות שבתפיסת העולם ההגמונית של אליטות זרות או מקומיות, ואת האופנים שבהם מעצבת תפיסת עולם זו את הכתיבה על קבוצות אחרות בחברה.

ראוי לייחד כמה מילים כדי להסביר מדוע בחרנו לתרגם מאמר העוסק בהיסטוריוגרפיה של לימודי הכפיפים בדרום אסיה בג'מאעה, כתב עת שעניינו לימודי המזרח התיכון. חלק הארי של המחקר הקיים כיום על אודות המזרח התיכון מתמקד בהיסטוריה פוליטית וביחסים בינלאומיים. רבים מן החוקרים נרתעים מן הדיון בשאלות תאורטיות ומתודולוגיות. מטרתנו בתרגומו של מאמר זה לעברית היא לקרב את הקורא לשאלות התאורטיות שהוא מעלה ולסוגיות שלימודי הכפיפים עוסקים בהן, ובעיקר להסב את תשומת הלב ל'היסטוריה הפנימית' של חברות במזרח התיכון בכלל, ולהיסטוריה של כפיפים בפרט. אנו מקווים לעודד עיסוק פורה בסוגיות שמטרתן להביא להבנה אינטימית יותר של חברות באזורנו תוך שאילה מלימודי הכפיפים בדרום אסיה.

ולבסוף, מדור 'נקודה למחשבה' סוקר את התופעה של הגירת פלאחים ורועים נוודים בדווים ממצרים לארץ ישראל, שהחלה כמעט מאה שנה לפני תחילת תקופת המנדט, נמשכה במידה מסוימת בעידוד השלטונות הבריטיים, והסתיימה בסמוך לסיום המנדט ולהקמת מדינת ישראל. אף שמדובר ב'נקודה למחשבה' מציגים הכותבים, גדעון מ' קרסל וראובן אהרוני, סימוכין רבים ומרשימים לכך שעלייה ממצרים לפלסטין כדי 'לשבור שבר' היתה תופעה חברתית בעלת משקל רב, שהותירה את חותמה בקרב הפלסטינים עד ימינו. המחברים מציעים כמה תשובות לשאלות מדוע בחרו המהגרים לצאת ממצרים לפלסטין דווקא, ומה היו האינטרסים של שלטונות מצרים לעודד הגירה כזאת. הם גם מעלים השערות באשר לסיבות ל'השתקה' ול'הסתרה' האופפת, לטענתם, את התופעה החברתית הזו.

המערכת נפרדת בגיליון זה מהית'ם מחאמיד, מחוה לוסטיג ומחופית קבלו, שפעלו ותרמו ממצרים ומידעוניהם לגליונות האחרונים של ג'מאעה. זהו גם הגיליון האחרון בעריכתו של עידו שחר. עידו ערך את ג'מאעה בשלב שבו כתב העת הצעיר התמסד וגיבש דרכי עבודה קבועות ושיתיות לצד קריטריונים אקדמיים גבוהים. הוא תרם לכתב העת את בקיאותו ורוחב אופקיו, את יושרתו

ושאיפתו לשלמות, הניכרים בגיליונות מגוונים ומעוררי הדים. העבודה במחיצתו היתה לנו מקור לידע רב ולהשראה. נאחל לחברי המערכת הפורשים הצלחה רבה ועשייה פורייה, ונקווה כי ג'מאעה ימשיך להתחדש ולשמור על אמות המידה האקדמיות הגבוהות שהתוו העורכים הקודמים.

נעמה בן זאב